

Бојана Анђелковић

ОБЛИЦИ СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ ДЕЦЕ У СРПСКОЈ ПАТРИЈАРХАЛНОЈ КУЛТУРИ

Један од главних задатака како породице тако и друштвене средине јесте социјализација детета, односно његово укључивање у социјалну заједницу, која подразумева одређено поштовање и извршавање правила и обавеза.

Социјализација се углавном означава као процес учења у друштвеном окружењу.

Према Роту 1972 разликујемо две групе ефеката социјализације:

1. Формирање за живот у друштву и за функционисање друштва важних особина и начина понашања;
2. Развитак од биолошке јединке у личност са многим карактеристикама заједничким за све људе, али и са некима које су за појединца специфичне (идиосинкретичке).

Да би дете било адекватно социјализовано, односно да би исправно поступало у свом окружењу и породици, примењивали су се разни облици социјализације. Таквих облика је много, и они су често имали кључну улогу у обликовању понашања детета. Управо због свега тога, ти облици су веома значајни у проучавању педагошке теорије и праксе, и у овом раду ћемо настојати да представимо облике социјализације у српској патријархалној култури.

Као неки од облика социјализације у српској патријархалној култури, обично се наводе: модел кажњавања и награђивања, учење по моделу, поду-

чавање, утицај вршњака, дечје игре и усмена књижевност. О овим облицима социјализације биће у овом раду више речи и образложења ових облика социјализације детета, управо због њихове велике важности.

У српској патријархалној култури се кажњавање веома често примењивало. Чак и аутори наводе да се тада под васпитањем подразумевало кажњавање, односно да су људи тог времена кажњавање и васпитање схватили синонимно. Кажњавање је схватано као сигуран пут за утемељење одређеног вида понашања код деце. Јављала се тенденција у мишљењу да без кажњавања не може настати добро васпитано дете (Требјешанин 1991).

У српској патријархалној култури веома често била је присутна тенденција да обично мајка дете упозорава и застрашује фигуром оца, затим опасним животињама, као на пример вуком, медведом, али веома често и измишљеним бићима, као што су бабарога, вештица и слично. Врло често се дешавало и да деца не добију објашњење зашто је одређени процес погрешан и неприхватљив, већ да се објашњење једино састоји у речима да дете то не сме. Деца су усвајала и прихватала сва правила којима их је обично мајка тежила научити у понашању, јер су знали да уколико их прекрше, наићи ће на неодобравање и кажњавање од стране оца, или можда чак и околине. Код васпитања, односно социјализације деце, настојало се изградити социјално пожељно понашање, односно облици понашања који су били карактеристични за заједницу у којој се васпитање одвијало.

Још једно од васпитних средстава у српској традиционалној култури јесте грдња, односно псовка. Грдња се обично примењивала онда када се желео усталити одређени облик понашања код деце, или изразити неодобравање према неком другом облику понашања, а

притом се не желе примењивати поступци који укључују физичко кажњавање. У случајевима у којима грдња није имала директног утицаја на понашање и расуђивање деце, примењивало се кажњавање деце. У својој књизи „Југословенска породица“, Вера Ерлих је истраживала примену казни и њихову учесталост. Занимљиви су подаци који су добијени истраживањем, а који говоре да од свих земаља бивше Југославије, управо највећи број родитеља у Србији телесно кажњава своју децу, односно примењују батине, као ефикасно васпитно средство, у складу са својим традиционалним уверењима. Такође, родитељи у Србији су и први што се тиче учесталости физичког кажњавања деце.

Међутим, постојало је неписано правило које се односило на време до ког родитељи туку своју децу. Дечаке су обично физички кажњавали до периода од 15 година, док су девојчице тукли дуже, чак и до удаје, односно до периода од 18 до 20 година (Требјешанин 1991). И поред разлике у дужини физичког кажњавања деце, у односу на пол, разлике су биле присутне и у односу на учесталост кажњавања деце, управо у односу на пол. Наиме, дечаке су обично чешће тукли у односу на девојчице, које је одликовао положај који је подразумевао подређеност, послушност и припрему за напуштање куће, односно удају. Казне су биле веома разнолике и родитељи, чешће очеви су се одлучивали за одређени вид казне у односу на прекршај детета.

Са друге стране, награђивање је било веома ретко у српској патријархалној култури. Родитељи, као и други чланови заједница и задруга су сматрали да похвале, награде, благ и љубазан, односно пријатан став према деци и њеним поступцима, како исправним и погрешним тако и добрим и исправним у ствари штете самом процесу васпитања и чине га погрешним.

Врло присутан модел социјализације деце у срп-

ској патријархалној култури било је учење по моделу. Наиме, током свакодневног живота, као и свакодневних кућних активности, деца су веома често учила несвесно, тако што су подражавала одређене акције, односно поступке родитеља. Родитељи су у том случају деци представљали узор, које су они посматрали и имитирали. Поред родитеља, улогу узора имали су и остали чланови породице, односно задруге са којима су деца проводила време. Деца су усвајала много тога учењем по моделу. У српској патријархалној култури, деца су обично била изложена разним акцијама које су посматрала, а које је онда требало подражавати, односно спровести их у што сличнијем виду. Деца су тако учила усправан ход, говор, али врло често, посматрањем су усвајала и одређене норме које су се односиле на понашање у заједници, на правила заједничког живљења, затим моралне норме које су у тој заједници прихваћене. Деца су се обично угледала на особу која је представљала пример на основу кога и она требају да развију сличне или идентичне облике понашања. Управо та схватања служе као објашњење појаве агресивног понашања у породици, нпр. од стране човека, који је као дете био изложен моделу агресивног оца.

Поред знања која деца усвајају путем учења по моделу, јављају се и знања и особине које родитељи настоје да пренесу на своју децу, најчешће директним, односно усмереним методама. Подучавање одликује интенционалност.

Подучавање се обично изводило тако што су деца директно увођена у одређене радне активности из којих су учила, или тако што су им се извесне радње и процеси објашњавали речима или на конкретном примеру.

Подучавање деце је обично почињало у четвртој години, кроз навикавање деце на обављање различитих послова. Први дечји послови састојали су се

у чувању млађег брата или сестре. Касније, деца почињу да чувају домаће животиње и на крају да учествују у пољопривредним пословима. Што се разлике у пословима тиче, у односу на пол, она је постојала и манифестовала се тако што су девојчице подучаване кућним пословима, док су се дечаки бавили тежим физичким пословима.

У српској патријархалној средини веома се придавао значај што ранијем усвајању разних знања о пословима од стране деце. Што је подучавање бивало раније и ефикасније спроведено, деца су се сматрала вреднијом и значајнијом у одређеној породици. Деца су васпитавана на начин који је подразумевао позитиван однос према раду, односно воља за рад, али и солидарност према групи ради остваривања заједничких циљева и егзистенцијалних потреба (Требјешанин 1991).

Још један од облика социјализације у српској патријархалној култури јесу традиционалне игре.

Традиционалне игре представљају веома битне културне творевине које су се вековима преносиле допуњавале. То нам говори да су припадници српске патријархалне културе имали позитиван однос према дечијим играма. Игре су једним делом и одвајале живот и свакодневницу деце од живота и свакодневнице одраслих, односно чиниле су видљиву разлику. Деца су се забављала, учила, развијала своје способности кроз игру са вршњацима. Игре су се класификовале и у више група, па можемо издвојити витешке игре, забавне игре, хорске игре, игре традиционалног вежбања, игре са правилима, игре надметања, игре представљања и др.

Игре надметања су углавном биле организоване за дечаке, и то старије, који имају обично око 15 или 16 година. Суштина ових игри је надметање више дечака који би победом стекли право на кажњавање

побеђених дечака. То кажњавање некад не би било пријатно по дечаке, али су то прописивала правила игре.

Са друге стране, драмске игре биле су својствене девојчицама, и укључивале су промену улога у представљању и глуми. Ова игра је укључивала обично децу нижег хронолошког узраста.

Да би дете постало равноправни члан заједнице одраслих, потребно је да буде социјализовано, што значи да је потребно да прихвати групне норме понашања у групи, да развија осећај групне солидарности, да поштује и уважава старије чланове заједнице, односно задруге, и да смањи своје егоцентричне ставове и осећања, који су карактеристични за дете тог узраста. Дете кроз свакодневне игре, кроз такмичења са вршњацима проналази и изграђује свој идентитет и своје место у групи. Такође, играњем, дете развија своје интелектуалне способности, своју снажљивост, социјалну интелигенцију и друге особине важне за нормалан развој детета.

У српској патријархалној култури, доста пажње се поклањало тзв. ратним играма и биле су од кључног значаја у васпитању посебно мушке деце развијање духа који је подразумевао јунаштво, спремност на борбу, издржљивост, борбеност. Такве особине су се веома целине, и управо се кроз игру тежило развијању поменутих особина. У играма у којима се испољавала снага, спретност, издржљивост, учествовали су углавном дечаки, што говори да су игре биле организоване у односу на пол детета. Такве игре су углавном познате као витешке игре, затим ратне игре итд. У другим играма, које су познате као забавне игре, а укључивале су игре представљања, као и игре замишљања, учествовале су углавном девојчице, али је било и дечака, тако да полна одвојеност у овим играма није искључива. Одлика традиционалних игри

у српској патријархалној култури је да су оне прилагођене узрасту детета, односно постојала су неписана правила са колико година деца играју одређене игре, а поред тога игре је одликовала и полна диференцијација.

Најраније су се јављале интеракцијске игре, у којима се одвијала интеракција између детета и мајке, баке, или неке друге жене које је то дете чувала. Ове игре је одликовала карактеристична комуникација, коју су веома често чиниле разне песмице, приче, и емотивна наклоност од стране особе које чува дете у датом тренутку. Овакве игре су углавном присутне у периоду до када дете не проговори.

Када дете почне да говори, следе говорне игре које су у функцији вежбања дечјег говора. Развијање говора је веома битно у српској патријархалној култури, па се управо због тога тим играма придаје велика пажња и значај. Често су се користиле и брзалице, управо из разлога вежбања брзог говора код деце. Када деца напуне од пет до шест година, она почињу да играју драмске игре, које су својствене деци тог узраста. Тада се дечаци и девојчице играју заједно, али већ мало касније креће диференцијација, када дечаци почињу да се играју витешких и јуначких игара, а девојчице играју понекад драмске игре. Дешава се да се девојчице и дечаци и заједно понекад играју, у играма које представљају мешавину разних врста игара, својствених за дечаке или девојчице.

Из свега наведеног, можемо закључити да се социјализацији деце поклањала веома велика пажња. Постојали су различити облици којима се социјализација остваривала и сви ти облици су били пажљиво осмишљени у складу са узрасним карактеристикама детета и његовим потребама. Посебно се посвећивала пажња усвајању норми заједничког живота од стране деце, затим усвајању мораних норми, пошто-

вању части и култа предака. Такође, углавном је била видљива полна диференцијација у играма које су биле намењене дечацима и у играма које су биле намењене девојчицама.

Међутим, и поред свега тога, можемо закључити да су становници српске патријархалне заједнице имали веома вешто и исправно осмишљене облике социјализације деце, који су у себи носили веома много поука и који су значајно развијали различите способности деце, остваривши тако своје функције. Деца су усвајала одређена правила без неког противљења, а та правила су им преношена у складу са прописима и вредностима једне заједнице.

Литература

- 1) Гашић Павишић, С. (2001): Схватања о процесу социјализације и односу социјализације и васпитања. Зборник института за педагошка истраживања. бр. 33, стр. 161-169
- 2) Голубовић, З. (2007): Личност, друштво и култура. Београд: Службени гласник
- 3) Каменов, Е. (2006): Дечја игра: васпитање и образовање кроз игру. Београд: Завод за уџбенике
- 4) Рот, Н. (1972): Основи социјалне психологије. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- 5) Требјешанин, Ж. (1991): Представа о детету у српској култури. Београд: Српска књижевна задруга